

IMKONIYATI CHEKLANGAN SHAXSLARGA DAVLAT TOMONIDAN BERILAYOTGAN IMKONIYAT VA IMTIYOZLAR

Boymurotova Farangiz

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbari: Bo'riyev Odil

Termiz davlat Universiteti yuridik fakulteti

kata o'qituvchisi

Annotatsiya: *Jamiyatda ko'plab imkoniyati cheklangan insonlar hayot kechirmoqda , va ular afsuski jamiyatning ba'zi bir boshqa a'zolari tomonidan turli kamsitilishlarga uchraydilar. Holbuki, ular sog'lom insonlar qila olmagan ishlarni qila olishadi va ular erisholmagan yutuqlarga erishadilar. Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan jamiyat a'zolariga davlat tomonidan berilgan imkoniyat va imtiyozlar , hamda ularga bag'ishlangan xalqaro qonun hujjatlari va xalqaro konvensiyalarning mazmun mohiyati batafsil yoritilgan.*

Kalit so'zlari: *Konvensiya, xalqaro hujjat,nogironlik tushunchasi ,paraplegiya, funktsiya, fenomen,ijtimoiy holat, individual, BMT,kontseptsiya, defektologiya, rehabilitatsiya, kontekst, XMT,paradoks, fiziologik, anotomik, g'ayriinsoniy, huquq, iqtisodiy, xalqaro pakt, etnik, aborigen , strategiya , Sog'liqni Saqlash Vazirligi,munosabat, tazyiq, ruhiy kasallik, deviantlik, atributi, heterojen,integratsiya.*

Jamiyatda turli xil insonlarni uchratamiz, besh qo'l barobar bo'lmaganidek har bir jamiyat a'zosi o'z imkoniyatlaridan to'la foydalana olmaydilar . Masalan nogironlar qatlamini olsak, aksariyat hollarda ular boshqa insonlar tomonidan kamsitilishlarga uchraydilar. To'g'ri, nogironlik holati insonning shaxsiy hayotiga , uning oila va jamiyat bilan munosabatlariga turli darajada ta'sir qilishi mumkin. Nogironligi bo'lgan shaxs , aslida, nogironlikni uni boshqalardan ajratib turadigan va hayotning tashkil etilishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan narsa sifatida his qilishi mumkin.

Biroq,nogironlikning ma'nosi va ta'siri atrof-muhit va jamoatchilikning munosabati nogironlikka mos keladimi yoki yo'qligiga qarab sezilarli darajada o'zgaradi. Misol uchun ,bir sharoitda nogironlar aravachasidan foydalanadigan odam to'liq qaramlik darajasida bo'lsa , boshqasida u boshqa har qanday odam kabi mustaqil va ishlaydi.Holbuki, da'vo qilingan disfunktsiyaning ta'siri atrof muhitga nisbatan bo'laldiva shuning uchun nogironlik nafaqat shaxsning atributi emas, balki ijtimoiy tushunchadir.Bu shuningdek, juda heterojen tushuncha bo'lib, bir xil ta'rifni izlashni deyarli imkonsiz vazifaga aylantiradi.

Boshqa eng keng tarqalgan chalkashlik- bu nogironlikni uning sabablaridan biri bo'lgantibbiy holat bilan tenglashtirish. Masalan ,nogironlarni ko'rlik, jismoniy nuqsonlar ,karlik paraplegiya kabi nogironlik turlari bo'yicha tasniflaydigan ro'yhatlar tuzilgan. So'nggi paytlarda nogironlikni ma'lum turdagi funktsiyalarni bajarishdagi qiyinchilik deb ta'riflashga harakat qilindi. Shunga ko'ra , aloqa,harakatchanlik,epchillik va tezlik kabi bir yoki bir nechta asosiy sohada ishlash qobiliyatiga ta'sir qiladigan odam nogiron bo'ladi.

Yana muammo shundaki, buzilish va natijada funktsiyani yo`qotish o`rtasida atrof muhitni hisobga olmasdan to`g`ridan- to`g`ri bog`liqlik o`rnatiladi. Shu jumladan funktsiyani yo`qotishning o`rnini to`ldirishi va shu bilan uni ahamiyatsiz holga keltirish mumkin bo`lgan texnologiya mavjudligi. Nogironlikni atrof muhit o`lchovini olmasdan , nogironlikning funktsional ta`siri sifatida ko`rish , muammo uchun aybni butunlay nogiron shaxsga yuklashni anglatadi . Nogironlikning ushbu ta`rifi hali ham nogironlikni me`yordan chetga chiqish sifatida qabul qilish an`analarida qolmoqda va birgalikda nogironlik fenomenini tashkil etuvchi barcha boshqa individual va ijtimoiy omillarni e`tiborsiz qoldiradi.

To`g`rirog`i , nogironlik to`g`risidagi ma`lumotlarni ishlab chiqarishni o`z zimmasiga oladigan aholini ro`yhatga olish va so`rovlar faqat o`zlarining nogironligi yoki nogironligi tufayli funktsional cheklash mavjudligini ko`rsatadigan yoki nogironlik tufayli noqulay vaziyatda ekanligiga ishonadigan odamlarni hisobga olishi mumkin . Jins va yoshdan farqli o`laroq , nogironlik aniq belgilanishi mumkin bo`lgan statistik o`zgaruvchi emas, balki izohlash uchun ochiq bo`lgan kontekstli atamadir. Shuning uchun nogironlik haqidagi ma`lumotlar faqat tahminiy ma`lumotlarni taqdim etishi mumkin va ularga juda ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo`lish kerak.

Yuqorida ko`rsatilgan sabablarga ko`ra , ushbu maqolamda nogironlikning universal ta`rifini taqdim etishga yoki nogironlikni shaxs yoki guruhning atributi sifatida ko`rib chiqishga yana bir urinish deya hisoblamayman. Uning maqsadi atamaning nisbiyligi va heterojeligi to`g`risida xabardorlikni shakllantirish va qonunchilikni shakllantirgan tarixiy va madaniy kuchlar, shuningdek , nogiron deb topilgan odamlar foydasiga ijobiy harakatlar haqida tushunchani shakllantirishdir. Bunday xabardorlik nogironlarning ish joyiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvning zaruriy shartidir. Hozirgi vaqtda nogironlik tashkilotlari tomonidan nogironlikning kamsituvchi ta`rifi bo`yicha qizg`in xalqaro munozaralar mavjud. Bu yerda nogironlik ma`lum bir ijtimoiy yoki funktsional noqulaylik yuzaga kelgan yoki kutilayotgan , nogironlik bilan bog`liq bo`lgan joyda aniqlanishi kerak degan qarash kuchayib bormoqda . Muammo shundaki, bu kamchilik tabiiy emas, balki jamiyat tomonidan jismoniy to`siqlarni bartaraf etish uchun tegishli choralar ko`rilmaganligi sababli yuzaga keladigan buzilishni oldini olishi mumkin bo`lgannatijasidir. Ushbu munozalar , birinchi navbatda , nogironligi bo`lgan shaxslar nuqtai nazarini aks ettirganini hisobga olmaganda ,bu pozitsiyaning mumkin bo`lgan nohush oqibati shundaki, davlat nogironlik bo`yicha nafaqalar yoki nogironlikka asoslangan maxsus chora-tadbirlar kabi harajatlarni mehnat sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan harajatlarga o`tkazish mumkin. Shunga qaramay, davom etayotgan ushbu munozara nogironlikning ijtimoiy jihatini aks ettiruvchi ta`rifni , nogironlik asosidagi noqulaylikning o`ziga xosligini yo`qotmasdan va operatsion ta`rif sifatida sifatini yo`qotmasdan topish zarurligini ta`kidlaydi. Quyidagi ta`rif ushbu ehtiyojni aks ettirishga harakat qiladi . shunga ko`ra, nogironlik boshqa omillar bilan o`zaro ta`sirda va muayyan ijtimoiy kontekstda insoning shaxsiy, ijtimoiy yoki kasbiy hayotida ortiqcha noqulaylikni boshdan kechirishi mumkin bo`lgan buzilishning ekologik jihatdan aniqlangan ta`siri sifatida tavsiflanishi mumkin. Atrof-muhit nuqtai nazaridan aniqlangan ushbu buzilishning ta`siriga turli

omillar, jumladan profilaktika, tuzatish va kompensatsiya choralari, shuningdek, texnologik va qulay yechimlar taʼsir qilishini anglatadi. Biroq koʻplab nogironlar ideal va tushunarli muhitda ham jiddiy cheklovlarga duch kelishadi. Bunday hollarda nogironlik, birinchi navbatda „atrof- muhitga emas, balki nogironlikka asoslangan „Atrof- muhit sharoitlarini yaxshilash qaramlik va cheklovlarni sezilarli darajada kamaytiri mumkin, ammo bu jiddiy nogironlarning koʻpchiligi uchun ijtimoiy va kasbiy hayotda ishtirok etish cheklashda davom etishi haqidagi asosiy haqiqatni oʻzgartirmaydi. Aynan shu guruhlar uchun, xususan, ijtimoiy himoya va obodonlashtirish choralari, agar amalga oshirilsa, koʻpincha iqtisodiy sabablarga koʻra emas, balki ijtimoiy maqsadlarda amalga oshiriladigan ish joyiga toʻliq integratsiyalashuv maqsadidan koʻra muhimroq rol oʻynashda davom etadi. Ammo bu ogʻir, nogiron deb tasniflangan shaxslar alohida hayot kechirishlari va ularning cheklanganligi jamiyat hayotidan ajratish va chetlashtirish uchun asos boʻlishi kerak degani emas. Nogironlik taʼriflaridan foydalanishda oʻta ehtiyotkorona munosabatda boʻlishning asosiy sabablaridan biri bu shaxsni kamsituvchi maʼmuriy choralar obʼyekti sifatida tanib olish va belgilashning keng tarqalgan amaliyotidir.

Koʻrinib turibdiki, yuqorida aytib oʻtilganidek, nogironlik kontseptsiyasi nogironlik siyosatining yangi asoslarini talab qiladi. Nogironlar foydasiga siyosat va dasturlarni qanday modernizatsiya qilish uchun ilhom manbalarini boshqalar qatorida Kasbiy reabilitatsiya va bandlikda topish mumkin. Bu haqida Konventsiya, (XMT 1983, 159-sonli) va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar uchun imkoniyatlarni tenglashtirish boʻyicha standart qoidalari (BMT 1993)da keng tushunchalar yoritib berilgan.

Yuqorida aytib oʻtilganidek, nogironlikni belgilash boʻyicha oʻtmishdagi tartibga soluvchi urinishlarning aksariyati u yoki bu shakldanogironlikni birinchi navbatda salbiy yoki ogʻish deb taʼriflash vasvasasigatushib qolgan. Nogironlik bilan ogʻirigan inson muammo sifatida qaraladi va ijtimoiy holatga aylanadi. Nogiron odam odatdagi faoliyat bilan shugʻullana olmaydi deb tahmin qilinadi. U hamma narsa tartibda boʻlmagan odam. Nogiron odamlarning xulq-atvori muammosi sifatida tasvirlangan juda koʻp ilmiy adabiyotlar mavjud va koʻplab mamlakatlarda defektologiya ogʻish darajasini oʻlchash uchun tan olingan fan boʻlgan va hozir ham mavjud. Nogironligi boʻlgan shaxslar odatda oʻzlarini bunday tavsifdan himoya qiladilar. Boshqalar esa oʻzlarini nogironning roliga topshiradilar. Inson va ijtimoiy voqelikni nogironlikni undan chetga chiqish sifatida emas, balki normal holatga mos keladigan tarzda aniqlashni toʻliq tasavvur qilish mumkin. Darhaqiqat, 1995- yilda Kopengagenda boʻlib oʻtgan BMTning Ijtimoiy rivojlanish boʻyicha Butunjahon sammitida davlat va hukumat rahbarlari tomonidan qabul qilingan deklaratsiya nogironlik shaklisifatida tasvirlangan. Shunday qilib, nogironlikni meʼyordan chetga chiqish yoki yetishmovchilik sifatida salbiy taʼriflashga boʻlgan avvalgi urinishlar endi oʻz kuchini yoʻqotadi. Oʻzini nogironlikka inklyuziv tarzda moslashtirgan jamiyat nogironlikni ilgari haddan tashqari cheklovchi taʼsirini sezilarli darajada yengib oʻtishi mumkin. Yorliq segregatsiya va kamsitishlarni keltirib chiqarishi xavfiga qaramay, bu atamadan foydalanish uchun asosli sabablar mavjud. Empirik nuqtai nazardan, nogironligi boʻlgan koʻplab shaxslar kamsitish, istisno qilish va iqtisodiy yoki ijtimoiy qaramlik kabi, asosan salbiy tajribaga ega ekanligini inkor etib boʻlmaydi. Odamlarning nogironlar sifatida

faktik tasnifi mavjud, chunki o`ziga xos salbiy yoki senzura ijtimoiy xatti-harakatlari nogironlikka asoslangan ko`rinadi. Aksincha, nogironlik asosidagi kamsitishlarga qarshi kurash olib borilganda, bunday choralar ostida kim himoyalani huquqiga ega bo`lishi kerakligini ham belgilash zarur bo`ladi. Nogironligi tufayli u yoki bu shaklda kamsitishlarga duchor bo`lgan ko`plab shaxslar jamiyatning nogironlarga bo`lgan munosabatiga javoban guruhlarga birlashadilar. Ular buniqisman o`z tajribalari bilan o`rtoqlashayotgan shaxslar orasida o`zlarini erkin his qilishlari, qisman umumiy manfaatlarni himoya qilishni xohlashlari uchun qiladilar. Shunga ko`ra, ular nogironlik rolini, agar haqiqatdan ham juda boshqacha sabablarga ko`ra qabul qiladilar, chunki ular jamiyatni nogironlikni alohida shaxslarning atributi sifatida emas, balki jamiyatning xatti-harakatlari va e`tiborsizligi natijasida ko`rishga undashni xohlashadi. Ularning huquq va imkoniyatlarini asossiz ravishda cheklaydi, ular o`zlarining nogironligini tan oladilar va o`zlarining farqlarini qabul qilinishi va hurmat qilinishini talab qiladilar. Bu ularning teng muomala qilish uchun kurashish huquqini o`z ichiga oladi. Biroq, nogironlik tufayli u yoki bu shaklda funktsional cheklovga ega bo`lgan ko`pchilik odamlar o`zlarini nogiron deb hisoblamaydilar. Ko`pgina saylov okruglarida nogironlikning ta`riflari nogironlikni tan olish to`g`risidagi ma`muriy hujjat bilan bir xil. Nogiron deb tan olinish jismoniy yoki ruhiy cheklash asosida qo`llab-quvvatlash talab qilish yoki kamsitishlarga qarshi qonun bo`yicha sud jarayoni uchun zaruriy shartga aylanadi. Bunday yordam rehabilitatsiya, maxsus ta`lim, qayta tayyorlash, ish joyini ta`minlash va saqlash bo`yicha imtiyozlar, daromadlar orqali yashashni kafolatlash, kompensatsiya to`lovlari va harakatga yordam berish va boshqalarni o`z ichiga olishi mumkin. Kamchiliklarning o`rnini qoplash yoki oldini olish uchun huquqiy normalar amal qiladigan barcha hollarda, bunday huquqiy qoidalarga kimning da`vosi borligini, xoh bu imtiyozlar, xizmatlar yoki himoya choralari aniqlash zarurati tug`iladi. Bundan kelib chiqadiki, nogironlik ta`rifi taklif qilinadigan xizmat yoki tartibga solish turiga bog`liq. Deyarli har bir nogironlik ta`rifi huquqiy tizimni aks ettiradi va uning ma`nosini ushbu tizimdan oladi. Nogiron deb tan olinish ushbu tizim taqdim etgan imkoniyatlardan foydalanish shartlarini bajarish demakdir. Tegishli davlatlarning huquqiy voqeliklari nogironlik ta`rifini belgilaydigan qo`shimcha dalillar, nogironlarning ishga joylashish imkoniyatlariga kirishini ta`minlash uchun kvotalar yoki jarimalar undirishni o`z ichiga olgan tartibga solishni joriy qilgan Germaniya va Fransiya kabi davlatlar tomonidan taqdim etiladi. Bunday qonunchilikning kiritilishi bilan nogiron ishchilar soni keskin oshganini ko`rsatish mumkin. Bunday o`sisni faqat ishchilar-ko`pincha ish beruvchilarning tavsiyasiga ko`ra, bunday qonun yo`qligida hech qachon o`zlarini nogironlar sifatida ro`yxatdan o`tkazishlari bilan izohlash kerak. Xuddi shu shaxslar ilgari hech qachon statistik jihatdan nogiron sifatida ro`yxatga olinmagan. Mamlakatlar o`rtasidagi yana bir huquqiy farq – bu nogironlikni vaqtinchalik yoki doimiy holat sifatida ko`rib chiqishdir. Nogironlar uchun o`ziga xos imtiyozlar yoki imtiyozlarni taklif qiladigan ba`zi mamlakatlarda bu imtiyozlar tan olingan noqulay muddati bilan cheklanadi. Agar ushbu noqulay holat tuzatish harakatlari orqali bartaraf etilsa, nogiron tabiiy faktlar (masalan, ko`z yoki oyoq- qo`llarining yo`qolishi) saqlanib qolishidan qat`iy nazar o`z imtiyozlarini yo`qotadi. Misol uchun, rehabilitatsiyani muvaffaqiyatli tugatgan va

yo`qolgan funktsional qobiliyatlarni tiklagan shaxs nogironlik nafaqasini olish huquqini yo`qotishi yoki hatto nafaqa sxemasiga kirmasligi mumkin. Boshqa mamlakatlarda haqiqiy yoki faraziy nuqsonlarni bartaraf etish uchun doimiy imtiyozlar taklif etiladi. Ushbu amaliyot ijobiy kamsitish elementlarini o`z ichiga olgan qonuniy tan olingan nogironlik maqomining rivojlanishiga olib keldi. Bu imtiyozlar ko`pincha ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan yaxshi integratsiyalashganligi sababli ularga aslida muhtoj bo`lmaganlarga ham tegishli.

Yuqoridagi fikrlar, shuningdek, Kasbiy reabilitatsiya va bandlik to`g`risidagi Konvensiya, (1983-yil, 159-sonli) (XMT1983) da qo`llanilgan asosli ta`rifga ham asoslanadi. 1.1- modda quyidagi formulani o`z ichiga oladi: "Ushbu Konvensiya maqsadlari uchun " nogiron " atamasi tegishli ravishda tan olingan jismoniy yoki aqliy zaiflik natijasida munosib ish bilan ta`minlash , saqlab qolish va ko`tarilish istiqbollari sezilarli darajada kamaygan shaxsni anglatadi" . Ushbu ta`rif quyidagi tarkibiy elementlarni o`z ichiga oladi: nogironlikning asl sababi sifatida aqliy yoki jismoniy nuqsonlarga havola; tegishli milliy voqelikka muvofiq, kimni nogiron deb topish kerakligini belgilovchi davlat tan olish tartib – qoidalarining zarurligi; nogironlik nogironlikning o`zi bilan emas , balki buzilishning mumkin bo`lgan va real ijtimoiy oqibatlarini (bu holda mehnat bozoridagi yanada murakkab vaziyat) bilan bog`liqligini aniqlash; va mehnat bozorida teng munosabatni ta`minlashga yordam beradigan chora- tadbirlarga belgilangan huquq (1.2- moddaga qarang.) Ushbu ta`rif ongli ravishda qobiliyatsizlik kabi tushunchalar bilan bog`lanishdan qochadi va talqin qilish uchun joy qoldiradi, bu nogironlik, shuningdek , ongli yoki ongsiz ravishda kamsitishga olib kelishi mumkin bo`lgan ish beruvchining noto`g`ri o`ylagan fikrlari bilan bog`liq bo`lishi mumkin . Boshqa tomondan , ushbu ta`rif nogironlik holatida ishlashga nisbatan ob`ektiv cheklovlar paydo bo`lishi mumkinligini istisno qilmaydi va bu halatda Konvensiyaning teng muomala tamoyili qo`llanishi yoki qo`llanmasligini ochiq qoldiradi.

XMT konvensiyasidagi ta`rif nogironlikning keng qamrovli , universal ta`rifi deb da`vo qilmaydi. Uning yagona maqsadi bandlik va mehnat choralari kontekstida nogironlik nimani anglatishini tushuntirishni ta`minlashdir. Nogironlikning xalqaro tasnifi Jahon sog`liqni saqlash tashkilotining (ICIDH) (JSST 1980) sog`liqni saqlash siyosati sohasida nogironlikning turlaridagi farqlovchi ta`rifni taklif qildi:

“Sog`liqni saqlash tajribasi nuqtai nazaridan , buzilish psixologik, fiziologik yoki anatomik tuzilish yoki funktsiyaning har qanday yo`qolishi yoki anormalligidir”.

“Sog`liqni saqlash tajribasi nuqtai nazaridan , nogironlik- bu inson uchun odatiy deb hisoblangan tarzda yoki doirada faoliyatni amalga oshirish qobiliyatining har qanday cheklanishi yoki yetishmasligi” .

“Sog`liqni saqlash tajribasi kontekstida nogironlik – bu nogironlik yoki nogironlik natijasida yuzaga keladigan , normal bo`lgan rolni (yoshi, jinsi, ijtimoiy va madaniy omillarga qarab) bajarishni cheklaydigan yoki to`sqinlik qiladigan kamchilik) o`sha shaxs uchun”.

Ushbu kontseptual farqlashning yangi va o`ziga xos tomonlari uning an`anaviy epidemiologik yondashuvi va tasniflash apparatida emas, balki uning kontseptsiyasini joriy etishida yotadi .

Nogironlarning milliy ta`riflariga misollar :

Noqonuniy jismoniy, aqliy yoki ruhiy holat tufayli nafaqat vaqtinchalik funktsional buzilishlarga duchor boʻlganlar yoki bunday nogironlik tahdidi ostida boʻladilar. Agar nogironlik darajasi kamida 50% boʻlsa, u ogʻir nogironlik hisoblanadi.

Mehnat qobiliyati kamida 30% (jismoniy nogironlik uchun) yoki kamida 20% (aqliy nogironlik uchun) kamaygan barcha shaxslar.

Ish bilan taʼminlash va ushlab turish (taʼminlash va saqlash) imkoniyatlari jismoniy yoki aqliy imkoniyatlarining yetishmasligi yoki cheklanganligi bilan cheklangan barcha shaxslar.

Irsiy yoki orttirilganligidan qatʼiy nazar , jismoniy , aqliy yoki hissiy qobiliyatlari doimiy cheklanganligi sababli , taʼlim olish va kasbiy va ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun cheklangan imkoniyatlardan foydalanadiganlarning barchasi.

Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar qurbonlari , urush nogironlari va jismoniy, aqliy yoki ruhiy nuqsonlardan aziyat chekkan shaxslar. Ish qobiliyatini kamaytirish kamida 30% boʻlishi kerak.

Nogironlar huquqlari toʻgʻrisidagi Konvensiya(2006-yil 13-dekabr) da quyidagilar keltirilgan: “Oʻzbekiston Respublikasi nogironligi boʻlgan shaxslar oʻz hayotining barcha sohalarida boshqalar bilan teng ravishda huquq layoqatiga ega ekanligini tan oladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Konvensiya tegishli holatlarda va qonunga muvofiq nogironligi boʻlgan shaxslarning qoʻllab- quvvatlashdan foydalanishini hamda qarorlar qabul qilish mexanizmlarini almashtirishni taʼminlash boʻyicha tegishli chora-tadbirlar koʻrishga shu jumladan nogironligi boʻlgan shaxslarning muomala layoqatini cheklashga yoʻl qoʻyadi deb tushunganligi maʼlum qiladi.

Konvensiyaning 1-moddasi. Ushbu Konvensiyaning maqsadi barcha nogironlarning insonlarning barcha huquqlari va asosiy erkinliklarini ragʻbatlantirish , himoya qilish hamda toʻla va keng amalga oshirilishini taʼminlash , shuningdek ularga xos qadr-qimmatni hurmat qilishni ragʻbatlantirishdir. Konvensiyaning 4-moddasida. Ishtirok etuvchi davlatlar barcha nogironlar tomonidan nogironlik belgisi boʻyicha hech qanday kamsitishsiz insonning barcha huquqlarini amalga oshirish va asosiy erkinliklarini toʻla taʼminlash va ragʻbatlantirish majburiyatini oladi, deb belgilab qoʻyilgan.

Konvensiyaning 12-moddasida esa nogironligi boʻlgan shaxslarga nisbatan qarorlar qabul qilishning oʻrnini bosuvchi mexanizmlarning bekor qilishini talab etadigan modda sifatida talqin etilishi mumkin boʻlgan taqdirda, Oʻzbekiston Respublikasi tegishli sharoitlarda hamda lozim darajadagi va samarali kafolatlarga rioya etish sharti bilan ushbu mexanizmlardan foydalanishni davom ettirish huquqini oʻzida qoldiradi”deya taʼkidlab oʻtilgan.

Xususan , Konstitutsiyamizning 57-moddasiga koʻra: Mehnatga layoqatsiz va yolgʻiz keksalar, nogironligi boʻlgan shaxslar hamda aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand boshqa toifalarining huquqlari davlat himoyasidadir.

Davlat aholining ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand toifalarining turmush sifatini oshirishga , jamiyat va davlat hayotida toʻlaqonli ishtirok etishi uchun ularga shart-sharoitlar yaratishga hamda ularning asosiy hayotiy ehtiyojlarini mustaqil ravishda taʼminlash imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan choralarni koʻradi.

Davlat nogironligi boʻlgan shaxslarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar obyektlari va xizmatlaridan toʻlaqonli foydalanishi uchun shart-sharoitlar yaratadi, ularning ishga joylashishiga, taʼlim olishiga koʻmaklashadi, ularga zarur boʻlgan axborotni toʻsqinliksiz olish imkoniyatini taʼminlaydi.

Shuningdek, Oʻzbekiston Respublikasi prezidentining farmon va qarorlari hamda Hukumat qarorlarida nogironligi boʻlgan shaxslarga davlat oily taʼlim muassasalariga oʻqishga qabul qilish boʻyicha bir qator imtiyozlar va qulayliklar yaratilgan. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy taʼlim muassasalariga test sinovlari orqali qabul qilish tizimini takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida” 2019-yil 14-maydgi PQ-4319-son qarorida oily taʼlim muassasalariga qabul boʻyicha test sinovlarida ishtirok etish uchun test sinovlari tashkil etilayotgan oʻquv yilidan avvalgi yillarda taʼlim muassasalarini tugatgan abituriyentlardan bazaviy hisoblash miqdorining yarim baravari miqdorida toʻlov undirish belgilangan. Nogironligi boʻlgan shaxslar mazkur toʻlovdan ozod etilgan.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi boʻlgan shaxslarni davlat tomonidan qoʻllab – quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora- tadbirlari toʻgʻrisida” 2017-yil 1-dekabrda PF-5270-son Farmoniga muvofiq kirish imtixonlarida ishtirok etgan nogironligi boʻlgan shaxslarni oily taʼlim muassasalariga qabul qilishda esa oily taʼlim muassasalariga abituriyentlarni qabul qilishning umumiy sonidan qoʻshimcha ravishda ikki foizli davlat granti asosidagi kvota ajratish tartibini joriy etish belgilangan.

Vazirlar Mahkamasining “Oliy taʼlim muassasalariga nogironligi boʻlgan shaxslarni qoʻshimcha davlat granti kvotalari asosida oʻqishga qabul qilish tartibi toʻgʻrisidagi nizomni tasdiqlash haqida” 2018-yil 2-iyundagi 417-son qaroriga asosan bunday imtiyoz toifasi birinchi va ikkinchi guruh nogironligi toʻgʻrisida maʼlumotnomaga ega boʻlgan shaxslarga nisbatan tatbiq etiladi.

Kirish imtixonlarida toʻplash mumkin boʻlgan eng yuqori ballning 30 foizdan kam boʻlmagan ball toʻplagan nogironligi boʻlgan shaxslar ballar ketma – ketligiga qatʼiy rioya etilgan holda, qoʻshimcha ikki foizli davlat granti kvotalari doirasida talabalikka tavsiya etiladi.

Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 20-iyundagi 393-son qarori bilan tasdiqlangan “Oliy taʼlim muassasalariga oʻqishga qabul qilish tartibi toʻgʻrisida Nizom” ga binoan nogironligi boʻlgan shaxslar uchun alohida ajratilgan kvotalar doirasida tanlovda qatnashib yetarli ball toʻplay olmagan va oʻqishga tavsiya etilmagan taqdirda roʻyxatdan oʻtish jarayonida tanlangan bakalavriat taʼlim yoʻnalishlari boʻyicha tanlovda umumiy tartibda toʻplangan ballari bilan ishtirok etadi.

Oʻzbekiston Respublikasida Jahon banki hisobiga koʻra, 2022-yilda aholining 2,3 foizi yoki 845,3 ming kishi nogironligi boʻlgan shaxslar deb topilgan. 60 yoshdan kattalarning 54 foizi nogironlikning maʼlum shakliga ega. Bunday shaxslar turli sohalarda qiyinchiliklarga uchramoqda, hukumat esa vaziyatni yaxshilashga urinmoqda. Uch va undan yuqori yoshdagi jami aholining 13,5 foizi nogironlikning maʼlum bir shakliga, 3,5 foizi esa nogironlikning ogʻir shakliga ega.

Ta'kidlanishicha, nogironlikning tarqalishi yosh bilan chambarchas bog'liq bo'lib, 60 va undan yuqori yoshdagilarning 54 foizi nogironlikning ma'lum bir shakliga ega. Nogironligi bor shaxslarning katta qismi qishloq joylarda yashaydi: qishloqda 532 ming, shaharlarda esa 313,3 ming nafari istiqomat qiladi. Bu borada eng yuqori Navoiy 3,6 foiz va Sirdaryo viloyatida 3,1 foiz, hamda Qoraqalpog'iston Respublikasida 2,9 foiz kuzatilmoqda. O'zbekistonda 142,3 ming nafar 18 yoshgacha bo'lgan nogironligi bor bolalar va 396,7 ming nafar pensiya yoshiga yetmagan nogironligi bo'lgan shaxslar mavjud. Nogironligi tasdiqlangan erkaklar 475,8 ming va ayollar 369,5 mingtani tashkil etadi.

Fevral oyida O'zbekistonda 2023-yildan muhtoj shaxslarga zamonaviy oyoq protez-ortopediya buyumlari bepul berilishi, birinchi va ikkinchi guruh nogironligi bo'lgan shaxslar va ularga g'amxo'rlik qiluvchilar davlat xizmatlaridan navbatsiz foydalanishi va mansabdor shaxslar qabuliga navbatsiz kirishini ko'zda tutuvchi prezident qarori imzolangan. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2022-yil dekabr oyida Xalqaro nogironlar kuni munosabati bilan murojaat yo'llar ekan, inklyuziv jamiyatni barpo etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirishni aytgandi. "Ishontirib aytamanki, o'zlaringizni yolg'iz his etmasligingiz uchun bor kuch va imkoniyatlarni safarbar etamiz", - deya ta'kidlagandi prezidentimiz.

Xulosa: Tarixiy, huquqiy va madaniy vaziyatlarning xilma - xilligi nogironlikning unitar kontseptsiyasini kashf qilishni deyarli imkonsiz qiladi, barcha mamlakatlar va vaziyatlar uchun bir xilda qo'llaniladi. Nogironlikning umumiy va ob'ektiv ta'rifi yo'qligi sababli, statistika ko'pincha rasmiylar tomonidan mijozlar hisobini yuritish va chora-tadbirlar natijalarini izohlash vositasi sifatida taqdim etiladi- bu xalqaro taqqoslashni juda qiyinlashtiradi, chunki tizimlar va sharoitlar mamlakatlarda juda farq qiladi. Inson huquqlari to'g'risidagi qonun hujjatlarining paydo bo'lishi va texnologik taraqqiyot kabi o'zgarishlar tufayli himoyalangan istisno va ajralish holatlariga olib kelgan an'anaviy nogironlik tushunchalari o'z o'rnini yo'qotmoqda. Nogironlikning zamonaviy kontseptsiyasi bu masalani ijtimoiy va bandlik siyosati o'rtasidagi chorrahaga qo'yadi. Shunday qilib, nogironlik tabiiy emas, balki ijtimoiy va kasbiy atamadir. U daromadlarni qo'llab-quvvatlashning passiv choralari emas, balki teng kirish va ishtirok etishni ta'minlash uchun tuzatuvchi va ijobiy choralarni talab qiladi. Nogironlik bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan nojo'ya, nohush holatlarni oldini olish maqsadiga, nogironlikning moslashuvchan ta'rifi qo'llanilganda, shaxsning o'ziga xos shaxsiy va ijtimoiy sharoitlarini hisobga oladigan va stereotipli tahminlardan qochadi. Bu nogironlikni tan olish uchun alohida yondashuvni talab qiladi, bu esa turli qonun hujjatlarida belgilangan huquqlar, xususan, teng ta'lim va ishga joylashish imkoniyatlariga erishish uchun turli milliy qonunlar va qoidalarga muvofiq berilgan taqdirda ham zarurdir. Shunga qaramay, salbiy ma'nolarni keltirib chiqaradigan va nogironlikning cheklovchi ta'sirini haddan tashqari ta'kidlab integrativ tushunchalarga zid keladigan nogironlikning ta'riflari hali ham qo'llanilmoqda. Bu masalaga yangicha qarash talab qilinadi. Asosiy e'tabor nogironlarni huquq va qobiliyatlarga ega bo'lgan fuqorolar sifatida e'tirof etish, ularga ijtimoiy va iqtisodiy hayotning oqimida ishtirok etish istagida bo'lgan voyaga yetganlar sifatida o'z taqdirini o'z zimmasiga olish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilishi kerak. Xususan,

mamlakatimizda” 3 dekabr- Nogironlarni himoya qilish kuni” deb nishonlanishi asrlar osha sayqallanib, mazmunan boyib va kengayib kelgan mehr va muruvvattushunchalarining kelajak avlod ongida yanada mustahkam o`rin olishida muhim ahamiyatga ega. Biz tinch osmon ostida, osoyishta zaminda yashamoqdamiz. Bu yurt odamlarining yuragida mehr-muhabbat jo`sh uradi. Ular kimgadir yaxshilik qiladi, muruvvatlar ko`rsatadi. Yakka-yolg`iz faxriylarga, nogironlarga, serfarzand oilalarga, ko`makka muhtoj boshqa fuqorolarga hurmat- e`tabor va xayr-saxovat ko`rsatish bugunki O`zbekistonda davlat miqyosidagi an`analar safidan mustahkam joy olmoqda. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta`kidlashicha:”Insonparvarlik- bu o`zbek xalqi milliy ruhiyatining ajralmas fazilatidir. Shafqatsizlik va zo`ravonlik uning tabiatiga yotdir. Bizning xalqimiz o`zining voqealarga boy ko`p ming yillik tarixi davomida ko`p narsalarni boshidan kechirdi – madaniyatsiz davlatchiligi yutuqlari nashidasini surdi, o`zaro nizolar, begonalar asorati alamini tortdi”.

Xuddi shunday, jamiyatda hamjihatlik tuyg`isini shakllantirishga qaratilgan sa`y-harakatlarni davom ettirish kerak, bu esa nogironlik haqidagi noto`g`ri tushunchani vatandoshlarni ehtiyotsizlik bilan chetlab o`tish uchun asos sifatida ishlatmaydi. Nogironlik muayyan choralar uchun asos bo`lishi mumkin, lekin har doim ham kerak emas. U hech qanday holatda kamsitish va ijtimoiy chetlanish uchun asos bo`lmasligi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

- 1.O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30- aprel)
- 2.”Nogironlar uchun imkoniyatlarni tenglashtirish bo`yicha qoidalar“ (BMT 1993-yil)
3. „Kasbiy reabilitatsiya va bandlik to`risida“ gi Konvensiya(1983-yil 159-son)
4. “Nogironlarning huquqlari to`g`risida”gi Konvensiya (2006-yil 13-dekabr)
- 5.”Oliy ta`lim muassasalariga test sinovlari orqali qabul qilish tizimini takomillashtirish bo`yicha
qo`shimcha chora- tadbirlar to`g`risida “ Prezident qarori (2019- yil 14- may, PQ-4319-son)
- 6.” Nogironligi bo`lgan shaxslarni davlat tomonidan qo`llab- quvvatlash tizimini tubdan
takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida “gi Prezident Farmoni (2017- yil 1- dekabr PF -5270son)
7. “Oliy ta`lim muassasalariga o`qishga qabul qilish tartibi to`g`risida “ gi Vazirlar Mahkamasining
nizomi (2018-yil 20- iyun 393-son)
- 8.Lex.uz sayti.
9. "Ijtimoiy ta`minot (minimal standart lar) to`g`risidagi Konvensiya " (Jeneva: XMT, 1952-yil)
10. Diskriminatsiya (mehnat va kasb) konvensiyasi (Jeneva: XMT, 1958-yil)
11. "Bandlikka ko`maklashish va ishsizlikdan himoyalash to`g`risidagi " Konvensiya (Jeneva: XMT, 1988-yil)